

FÖRENINGEN SÖDERMALM

NR 25

MEDDELANDEN

1985

Hundra år i Högalid

Högalids församling bildades 1925 och kan alltså fira sina sextio år 1985. Högalidskyrkan kunde invigas två år tidigare, 1923. Men namnet Högalid kom till redan 1885 då Högalidsberget och Högalidsgatan ”döptes” i samband med den stora namnrevisionen.

När Högalidsnamnen sattes hade man inga planer på att placera en kyrka på Högalidsberget. Nej, den kyrka som man sedan 1860-talet hade tänkt bygga på västra Södermalm skulle stå på ett berg längre österut. Det berget fick därför 1885 namnet Ansgarieberget och gatan intill (som i någon mån motsvarade den gamla Hornskroken) kallades Ansgariegatan. I ett bostadshus där (Brännkyrkagatan 88), som ägdes av det sociala hyresbolaget Manhem, inreddes en kyrksal. Huset stod kvar i den äldre gatulinjen och på den utskjutande brandgaveln målades ett kyrkfönster. Att lokalen åstadkommits genom att ta bort tross-

Högalidskyrkan vid tiden för invigningen 1923. Arkitekt var Ivar Tengbom.

botten mellan två bostadslägenheter framgick av fönsterraden ovanför altaret. Fönstren var försedda med enkla glasmålningssimitationer så att gudstjänstbesökarna skulle slippa se "människorna i huset tvärs över gården skaka sina dammtrasor" mitt under gudstjänsten.

Salen kallades Ansgari kyrkan och användes åren 1897—1921. Därefter inköptes fastigheten av Filadelfia församlingen medan de kyrkliga gudstjänsterna hölls i Borgerskapets kyrksal fram till dess att Högalidskyrkan stod klar.

Enligt de gamla planerna skulle västligaste Södermalm bli Ansgars församling och den planerade kyrkan heta Ansgari kyrkan.

Under åren förändrades emellertid planerna. Allt fler fann Högalidsberget vara lämpligare och "värdigare"

än Ansgarieberget. Och det blev också på Högalidsberget som grundstenen placerades och invigdes pingstdagen 1917. I samband härmed föreslog ärkebiskop Nathan Söderblom att kyrkans båda torn skulle få namn efter Ansgar och Olaus Petri. De båda namnen diskuterades också som kyrko- och församlingsnamn. Men några hade ett tredje förslag: Högalid. Det möttes med invändningen att kyrkor i större städer brukade få namn efter personer och inte efter "ställen". Men kort före kyrkoinvigningen enades man till sist och Högalid blev kyrkans och församlingens namn.

Några andra namn inom nuvarande Högalid som tillkom 1885 är Bergsundsgatan, Brännkyrkagatan, Heeneborgsgatan, Lignagatan, Påsundsgatan och Varvsgatan.

ETT TACK FRÅN SÖDER

Föreningen Södermalms Minnesfond delar varje år ut en utmärkelse, ett tack från Söder, i form av en statyett av konstnären Göran Strååt. Utmärkelsen är en erkänsla till en person som arbetat för Södermalms förbättrande och bevarande och för spridandet av kunskap om stadsdelen. Priset delas ut på årsmötet.

Tidigare pristagare har varit:

1983 Esther Blanck

1984 Anne Marie Rådström

Stöd Minnesfonden! Den är öppen för alla. — Såväl medlemmar som icke-medlemmar kan hedra och hedras genom insättning av valfritt belopp på PG 50 56 31-2, Föreningen Södermalms Minnesfond.

Carl Larsson målade "Friluftsmålaren" i trädgården vid Åsögatan (i kvarteret Lotsen) 1886. Bilden ovan är en förstudie utförd i tusch.

Utkantsskildrare

P. A. Fogelström berättar om konstnärer på östra Södermalm.

Det är väl inte bara vi som håller till på östra Södermalm som tycker att det är "något visst" med den trakten. Dit har också otaliga konstnärer sökt sig för att teckna och måla pittoreska utkantsmotiv, utsikterna från bergen och idyllerna kring Hammarby sjö. Ja, man kan kanske våga säga att där föds det nya landskapsmåleriet som bryter med den gamla akademiska stilen. Motiven blir inte längre dramatiska, ödsliga landskap utan man kommer nära människor och växtlig-

het, ljus dallrar fram mellan löven och detaljerna lever.

Därför ser man vid slutet av förra seklet och början av detta många av våra senare mest kända konstnärer på östra Söders berg. Gång på gång bildas små konstnärskolonier — kring Hammarby sjö, på Fåfången och på Åsöberget.

Sickla gård blev ett hem för Victor Forssell, som gjort otaliga oljemålningar med Söder- och Sickla-motiv. Han målar den lantliga och bac-

kiga Stigbergsgatan där någon enstaka hästskjuts tar sig fram, han arbetar längs Hammarby sjös stränder.

Det är rena landet, man ser en timmerfora eller en risplockerska, en roddbåt och ett badhus.

Vid Lilla Sickla möter vi på 1860-talet en grupp målare med Per Ekström i täten — han som kallas Sellen i Strindbergs Röda rummet. De håller till och bor i ett lusthus, när vintern kommer hydr Ekström in sig i huvudbyggnaden vid Lilla Sickla. En vinterdag fick han besök av Carl Larsson. Larsson har berättat att det såg mycket fattigt och eländigt ut men att Ekström ändå köpt en buteljunsch som de drack ur. Det fanns inga möbler i Ekströms rum, han lånade några stolar och ett bord av sin värd. Carl Larsson bjöds att ligga kvar över natten — men det fanns ingen säng, varken för gäst eller värd, inga sängkläder heller. Larsson undrade var de skulle ligga och Ekström pekade mot rummets ena hörn och sa: I går låg jag i det där hörnet men det var så dragigt så vi lägger oss mot innerväggen.

Sedan bäddade Ekström, som av kamraterna kallades "Solnedgångsmålaren", med taveldukar som skydd mot draget. Carl Larsson berättar: Vi mocka ihop hans gamla solnedgångar i sydvästra hörnet och så kröp vi tillsammans i våra ytterrockar och somnade.

Carl Larsson bodde själv några gånger på östra Södermalm, en tid på Åsöberget och en annan vid Stora Glasbruksgatan. På Åsöberget hamnade han i ett av de hus som nu till-

hör barndaghemmet där. Ingången i porten i planket, nuvarande Åsögatan 195, har tecknats av en annan Söderbo, Albert Engström, som placerat Kolingen som hyresgäst i huset. Kolingen berättar att där har han sitt wigwam, han logerar hos Fula Filip som innebor hos feta Fille som i sin tur innebor hos . . . (o. s. v. i all oändlighet).

Bilden är kanske avsedd som ett skämt med de konstnärer som bott i huset.

Carl Larsson ansåg att platsen var "förtjusande". Han berättar att träd av alla tänkbara slag planterats där av en föregående ägare, bl. a. bekar. Allt hade varit bra, säger Larsson, om bara inte en grannfamilj hade livnärt sig på att koka ruttet kött och stoppat det i korvskinn — naturligtvis till försäljning.

En senare hyresgäst har för övrigt berättat märkliga historier om den där korven. Han påstår att man tillverkade fläskkorv av ljustalg och köttkorv av gamla hästar. Om man drog en bindgarnståt genom en av fläskkorvarna och tände eld på tåten så brann korven som ett stearinljus, kokade man köttkorven så började den gnägga i grytan. Hästar som mötte någon representant för korvmakarfamiljen föll ofelbart i sken.

Hur det än må ha varit med korven så målade Carl Larsson flera vintermotiv på Åsöberget, bland dem en bild av konstnären själv ute på gården, i stor päls och halmtofflor sitter han i snön och målar bekikad av traktens ungar.

Det fanns mer för barnen att se.

Från Stigbergsgatan, oljemålning av Victor Forssell 1890. I bakgrunden Katarina kyrka.

Kring Äsöberget och vid Kvastmakarbacken sågs en tid ett märkligt litet flyttbart hus. Det har ansetts vara Sveriges första rörliga ateljé och liknade väl närmast en senare tids korbstånd. Det lilla huset var vinterbonat, hade fönster och var försett med fotogenkamin. Inuti satt uppfinnaren själv och målade det han såg utanför rutorna. Ungarna kände nog inte igen konstnären — som annars var en mycket känd man. Det var prins Eugen som på detta sätt inledde sin karriär som landskapsmålare. En av hans första målningar med Stockholmsmotiv, från Äsöberget, gav prinsen i

gåva till grannen vid gatan, Carl Larsson.

I trakten kunde man också se en yngre och då helt okänd artist noga teckna av hus efter hus.

Det var Albert Engström som 1893 flyttade till Stockholm och började med att teckna utkantsbilder. Han har berättat om hur han vandrade kring på Söder, bland kålgårdar och stenbrott, bland berglärkor som drack öl bakom trasiga plank tillsammans med andra sorgliga existenser. Ibland gick han in på en gård och bjöds på kaffe och hjälpte till med att bära

Tegelviksgatan tecknades 1894 av Albert Engström, Bobban och "pigeschan från landet" kom in i bilden tre år senare.

vatten eller hugga ved.

Senare skulle Albert Engström bösätta sig vid Fjällgatan (den del som nu heter Mäster Mikael's Gata) i den s. k. Stentolvan, som låg där Hantverksinstitutet senare byggdes. Och då plockade han fram sina skisser från Söders berg och placerade figurer framför kåkarna och fick på så sätt skämtteckningar till Strix.

Där är bilden från Tegelviksgatan där "pigeschan från landet" frågar var det finns någon bagare i trakten — och Bobban svarar med att fråga varför det just måste vara en bagare. Och Skånegatsbacken där Kolingen ivrigt uppmanar två äldre damer att ta en annan väg eftersom det står en alldeles naken häst i backen.

Några år senare flyttade en märklig trio in i det hus som Carl Larsson lämnat vid Åsögatan. Det var konstnärerna Victor André'n och Herman Feychting samt skribenten John Johnson, känd som signaturen Kapten Punsch i Kasper.

Eftersom herrarna tillbringade stor

tid på krogen och deras favoritställe var Du Sud, som då låg överst i Mariahissen, så döpte de huset på Åsöberget till Du Sudd.

På Du Sudd kunde herrarna sitta och se ut över stan från sin veranda där hängväxter kryllade ur de upp- och ner-vända dragonkaskar som de använde som blomkrukor. I hundkojan hade de en hushållsgris som de inte hade hjärta att slakta men hung-riga dagar gick ut och lystet såg på. Feychting föreslog att de skulle ge grisen järnmedicin och sedan sticka den litet varje dag — så att de kunde få ihop till daglig blodpalt utan att varken de eller grisen behövde lida.

Deras gode vän, krögaren på Du Sud, August Hallner (morfar till skådespelerskan Margit Rosengren), kom ibland på besök. Hans bidrag till bösättningen var ett jättestort nattkäril av Rörstrands tillverkning. Det var försett med en sirligt textad vers:

Ej lifvet mycket skulle gälla,

Om ej en tår i mig du kunde fälla.

Det finns många berättelser om hemfärderna från Du Sud till Du Sudd. Ofta hade man sällskap med den disträe historikern och läraren Otto Sjögren som bodde vid Fjällgatan. En vinterkväll skulle Sjögren och

De tres hus tecknat av Victor André'n.

Johnson skiljas vid Nytorget. De stod intill en pump som fanns där då och Johnson såg till att Sjögren fick pump-handtaget i handen. Sjögren skakade länge hand med pumpen och beklagade att vännen blivit så kall om handen.

Upptågen var otaliga. Feychting hade penslar och färg med sig och målade om affärsskyltarna på vägen — *Kall mat* blev *Kattmat*, *Egendomsförmedlingsbyrå* blev *Egendomlig förmedlingsbyrå*, o. s. v.

Men samvaron blev ganska kort och två av de tre kumpanerna dog bara något år senare, ganska unga men redan övertunga av mat och dryck. Bara Vicke Andrén överlevde och tecknade, tecknade — överallt, med en fruktansvärd järnflit.

Ja, konstnärerna på östra Söder har varit många. Högt uppe på Fåfängan, i den s. k. Bergshyddan, bodde Henrik Krogh, som i början av detta sekel tecknade en lång rad bilder av livet kring Hammarby sjö. Hos honom samlades många kända målare och musiker. I Saltsjöbanans hus vid Katarinavägen flyttade Isaac Grünewald och Sigrid Hjertén in 1914 och målade sina välbekanta utsikter över Slussen och Stadsgården. Ovanför dem, vid Fiskargatan, bodde Einar Jolin vid samma tid. I det adlersparreska huset, som revs för Katarinavägen, fanns Georg och Hanna Pauli en tid. För att bara nämna några få.

De bilder som tecknades och målades var många och få delar av Stockholm torde ha skildrats så in-

gående och så i detalj som just östra Södermalm.

I sammanhanget kan man fråga: vilken färg är stadens? Spontant svarar man: den blå. Och minnet och sinnet fylls av Eugène Janssons nattliga bilder, av Hilding Linnquists mörka stränder och de lätta akvarelltonerna över Elias Martins 1700-talsbilder.

Först så småningom märker man de brun-gula nyansernas betydelse — husen, gatornas grus och hästspilling, trädgårdarnas höstlöv, rännstenarnas sopor.

Östra Södermalm var en fattig utkant, en ganska smutsig och primitiv stadsdel. Men ändå finns så mycket av värme och sol, av vänlighet och glädje — både i bilderna och i minnena.

De som växt upp på östra Söder i början av det här seklet minns kanske främst de ljusa inslagen i en bild som väl annars kunde målas i ganska mörka toner, i fattigdomens och nödens färger.

"De tre" på Asöberget, Victor Andrén, John Johnson och Herman Feychting.

Gula Knuten, interiör från början av 1900-talet. Foto i Stadsmuseum.

Kaféet Gula Knuten

Esther Blanck berättar om 1930-talet

Kaféet Gula Knuten, S:t Paulsgatan 6 C, var ett ölkafé. D. v. s. "ett kafé, där ölförsäljningen är minst 50% av totalförsäljningen".

Vi bodde i S:t Paulsgatan 11, och kaféet, låg mitt emot i nr 6 C. På gatan utanför kaféet var det alltid lugnt, under 40 år såg vi aldrig något störande.

Jag hade en gång ett ärende dit, jag minns ej vilket, men jag var därinne och hann se mig omkring. Gans-

ka trist. Stolar och bord. En stor järnkamin. En obarmhärtig elektrisk lampa uppe i taket spred sitt vita ljus. Det var inte fullsatt, men en del äldre och medelålders män satt vid borden. Somliga satt tillsammans och drack och pratade och trivdes, några satt för sig själva och drack och trivdes. Det hela var rätt sympatiskt. Kaféet var en samlingspunkt, kanske den enda fasta punkten för dessa gubbar — pilsnergubbar kallade vi dem,

vi sa aldrig öl som nu, vi sa pilsner. På kaféet var det varmt och skönt, och dit kunde man gå in, när man ville, träffa vänner och bekanta och prata. Många var kanske ensamma eller hade det svårt i arbetet, om de hade något, kanske hade de tråkiga hemförhållanden. Men man visste, att på kaféet var man alltid välkommen.

Jag pratade med min vän Hulda och hörde, vad hon tyckte om kaféerna. ”Syndens plåga”, sa hon, ”där satt dom och pimplade, tills dom blev så fulla, att dom blev utkastade”. Jag kände en, som var utkastare, han hade uniform. ”Det där du säger om olyckliga hemförhållanden är fel. Det är klart, att hemmen blev olyckliga, när karlen var borta och söp jämt, söp opp löningen så fort han fått den och . . .” Hulda är mycket bestämd och vet, vad hon säger. Jag tror, att både min något idylliska uppfattning och hennes fördömande av ölkaféerna är överdrivna, sanningen ligger väl som vanligt mitt emellan. Eller kanske har vi båda rätt.

Ölkaféerna öppnade tidigt, kl. 6. Jag har sett skyltar, där det stod ”öppnar kl. 5 f.m.” Somliga serverade endast öl, andra serverade även mat. Sprit var förbjudet.

Stamkunderna gick på kaféet varje dag. Många gick in på kaféet och klämde några öl, innan de gick till arbetet, somliga åt sin grötfrukost där.

Bryggerierna, där konkurrensen var svår, uppmuntrade kaféerna. De sålde massor av flasköl, som blivit mo-

dernt. Man häpnar, när man hör, hur mycket — max — en person kunde dricka om dagen. Säkert 30 flaskor, i vissa fall ännu mer. Bryggerierna hade möbler, som de lånade ut till kaféerna, s.k. bryggerimöbler.

I detta stycke relaterar jag, vad Stadsmuseet har i sin bok Stadsvandringar nr 5. Kaféerna hade ofta glasfönster på toalettdörren, så att man kunde se, om någon stod därinne och drack brännvin. Alla kände alla. Var det någon, som fattades flera dagar, gick en hem och tittade efter, hur det stod till. Det hände, att servitriserna måste ransonera ölet, när det behövdes. Var någon berusad, tog hon hand om hans pengar, så fick han dem tillbaka nästa dag. När någon dog, samlade man till en krans. Kaféet hade öppet på julafton, därför att många inte hade nånstans att ta vägen.

Jag citerar detta för att visa, hur stor roll kaféerna spelade för många. Rent socialt.

Det har sagts mig, att gubbarna, när de kom in i sköna värmen, ville ha sin pilsner lite ljummen.

Då behövdes ingen is. Men det fanns säkert många, som ville ha en kall dryck. Då kommer iskarlen in i bilden. Minns du honom? En kraftig karl med tjockt styvt läderförskinn. Han kom in med isen, höll fast den med en stor istång. Han stödde isen mot höften, vilket gav honom en mycket karaktäristisk hållning. Is-skåp var ett måste, oftast var de vita. I det övre utrymmet låg isen, och nedanför låg dryckerna.

Ölet kom från bryggerierna på Sö-

der, där nästan alla låg. Det var München och Nürnberg och Gustaf Piehl och Neumüller samt S:t Erik, som flyttat hit från sitt ståtliga komplex vid Kungsholmstorg.

Bryggarna hade ofta tyskt ursprung t.ex. Dölling, Neumüller — Anders Zorns far var bryggarmästare från Bayern. Bryggarna gjorde sig förmögenheter. De hade privatbostäder inom bryggeriområdet, den schangtilaste var väl München med sitt åttkantiga utsiktstorn.

Många bryggare var släkt. Inom Maria församling lärde jag känna två fruar Simonson, systrarna Gerda och Elsa, gifta med var sin bryggeridisponent (München och Nürnberg).

För att återgå till kaféerna: en vacker dag var Gula Knuten stängd. Det blev en ramaffär i stället.

Vi vet ju, att ölkaféerna minskar i antal varje år. Snart är det inga kvar. Till en del beror det på, att alla gamla fastigheter, som hade lokaler med låg hyra, rivits, och de nya husen har

för höga hyror. Men mest beror det på, att hela den generation, som gick på ölkafé är borta. De unga dricker mycket öl, men under andra former, de har inget intresse för ölkaféer. Många ölkaféer blir pizzerior.

Jag har frågat några flera, om vad de haft för erfarenhet av ölkaféer.

Gunborg har berättat, hur hon en gång som nyinflyttad i Stockholm kom dragande på sin barnvagn på Hornsgatan. Det var kallt och rusligt. Hon frös och ville gå in nästan och få något varmt. Hon såg en skylt med ”servering”. Hon gick in och kom in i ett rum fullsatt med karlar, som bara glodde på henne. Hon blev väldigt generad, hon hade aldrig i sitt liv blivit så uttittad. Hon fick sitt kaffe och en smörgås, och så gick hon ut igen med barnvagnen. När hon kom hem och berättade om sitt äventyr, fick hon veta, att hon varit inne på ett ölkafé. Där var inga kvinnor välkomna.

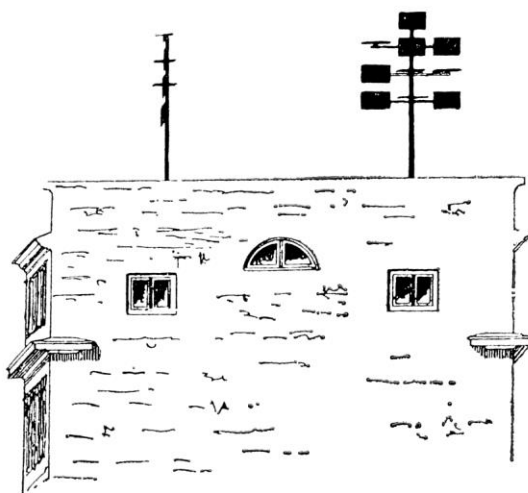
Margareta berättar, att hon och hennes kamrater, som arbetade på Riddarholmen, brukade gå ner på ölkaféerna i Gamla Stan och äta lunch. Där serverades härlig husmanskost ”biffar och kotletter och hemgjort potatismos”.

Dagny berättar om ett ölkafé på Erstagatan. Där stod gubbarna utanför och drack. Varför? Var det fullsatt? Eller var de berusade, så att de inte fick komma in? Antagligen hade de brännvin, som inte var tillåtet inne på kaféet, och nu stod de ute på gatan och drack. Något sådant såg vi aldrig utanför Gula Knuten.

Vill Du bli med?

Det vore lyckligt om Föreningen Södermalms styrelse kunde föryngras. Några platser är vakanta — har Du något förslag eller har Du själv lust att ställa upp till val på årsmötet? Skriv i så fall omgående en rad till vår sekreterare Gunnar Blomstrand, Hornsbruksgatan 15 A, 117 34 Stockholm.

Bångs hus på Mosis backe

Den optiska telegrafen på taket till Bångs hus.

Katarinaberget och Mosebacke har alltid bjudit på utmärkta utsiktspunkter, från bergen har många av de mest kända Stockholmsbilderna tagits. Så det var väl bara naturligt att den första optiska telegrafstationen i Sverige placerades där.

Det första försöket skedde dock på taket till Stockholms slott. Det företogs den 1 november 1794 då den sextonårige Gustav IV Adolf fick ta emot det första födelsedagstelegrammet. Från Slottet sändes en rimmad hyllningsvers via en mellanstation på Stora Essingen till Drottningholm. Det tog sju minuter innan hyllningen nådde fram:

*Att hälsningen av Svea folk,
vars kärlek gör sin konung ära,
i dag fram till hans hjärta bära,
skall helga denna nya tolk.*

Avsändaren hette Abraham Niclas

Edelcrantz, poet, kunglig teaterdirektör, uppfinnare, medlem av alla tänkbara akademier.

Den optiska telegrafen var en följd av att kikarna avsevärt förbättrats under mitten av 1700-talet. Nu kunde man på någon mils avstånd iaktta de svarta luckor som fälldes ut från signalgalgen och genom att repetera åtgärden föra budskapet vidare till nästa station.

Katarina kyrka telegrafstation

Katarina kyrkas torn blev Stockholms första telegrafstation och begagnades under några år. Tyvärr har jag inte kunnat finna någon bild med signalgalgen på kyrktornet, särskilt prydligt kan det knappast ha varit. Men Edelcrantz omnämner själv (i Afhandling om telegrapher, 1796) kyrkan som "huvudstation i Stockholm" och Elers skriver (i Stockholm, del II,

1801) att de första telegrafiska försöken "åt skärgårdssidan" gjorts från kyrktornet.

Den optiska telegrafan hade särskilt betydelse i krigstid. Tidigare hade man tänt vårdkasar för att varna för invasionsförsök, redan 1796 hade man satt upp telegrafalgår på båda sidor av Ålands hav. Via Grisslehamns poststation kunde man nu få signaler från klippan Signilskär och Eckerö postkontor på Åland. Under kriget i Finland 1808—1809 gick signalerna till en hög korsvirkesställning som byggts upp på Mosebacke. Från ställningen hade man fri utsikt till de närmaste stationerna: Kummelnäs på den norra skärgårdslinjen och Älta på den södra.

Efter kriget förföll telegraflinjerna. Men på 1820-talet började man förbereda ett återställande av dem och under 1830-talet byggdes de ut först till Furusund i norr och Dalarö i söder, sedan också till Arholma, Söderarm och Landsort.

Planerna väckte allmänt intresse. En Katarinabo blev alldeles särskilt intresserad — Johan Peter Gustaf Bång.

Mångsysslare Bång

Gustaf Bång var född 1792. Han var först sjöman och sedan i några år vaktmästare vid sjötullen. År 1814 gifte han sig med Anna Persdotter Lindström och fick nio barn tillsammans med henne, hon hade också ett i ett tidigare äktenskap. Familjen bodde i hörnet av Östgötagatan och Ölandsgatan, i ett hus som revs så sent som 1953.

År 1820 startade Bång ett tröjväveri, han kallas då fabrikör. Tio år senare utvidgade han verksamheten till att även omfatta en bomullsfabrik. Dessutom tillverkade han speglar och var entreprenör för gatuhållningen på Södermalm.

Senare, 1851, skulle han få överta renhållningen för hela staden och också svara för gatubelysningen.

Renhållningen drabbades alltid av klagomål. Bångs renhållningshjon anklagades bl. a. för att stjälpå latrin i "stora prämen" (d. v. s. i vattnet vid Stadsgården) och i Fatburssjön.

Mångsysslare Bång uppträdde också som byggmästare. Ganska säkert gjorde han det när han 1837 uppförde ett eget hus vid Fiskargränden (nu Fiskargatan) nr 6, i kvarteret Fiskaren mindre. Han nämns även som byggmästare när Navigationsskolan vid Fiskargränden uppfördes 1842—1844 efter C. G. Blom-Carlssons ritningar.

Bångs donation

Förmodligen flyttade Bång aldrig in i sitt nya hus. Redan i mars 1838 förklarar han att han vill donera huset till den optiska telegrafinrättningen. Dock inte utan vederlag, som motprestation krävde han en årlig livränta för sig och sin hustru.

Det skulle visa sig bli en riktigt bra affär för Bång. Han levde ända fram till 1869 då han, sjuttiosju år gammal, dog och begravdes på Katarina kyrkogård. Hustrun Anna hade dött 1853 och han hade ingått ett nytt äktenskap med Johanna Fredrika Toran. Vid den tiden bodde han på Ma-

ria Högbergsgata 35 (enligt Adresskalendern 1854).

Huset vid Fiskargatan kallades — och kallas fortfarande — Bångska huset. Ett annat "Bångs-hus" byggdes vid Stureplan av den förmögne bruksägaren August Bång på 1870-talet.

När optiska telegrafens efterträdare, Telegrafverket, 1910 flyttade sina verkstäder till Nynäshamn såldes det Bångska huset. För att "hugfästa minnet" av donatorn bildades en fond som skulle ge lån till anställda vid verket som önskade skaffa egna hem. Många sådana byggdes i Nynäshamn tack vare fonden.

Den optiska telegrafan sköttes av Topografiska korpsen. Kårens befälhavare, general Carl Akrel, tog tack-samt emot Bångs anbud. Han prisade läget och det platta hustaket som skulle ge god plats för telegrafställningarna. Han gick även med på Bångs förslag att donatorn — mot kostnadernas täckande — skulle förse huset med en s. k. attikavåning, närmast en inhägnad av taket. Bång fick inte bara betalt, han fick också senare guldmedalj för medborgerlig förtjänst.

Topografiska korpsens hus

Så flyttade Topografiska korpsens telegrafbefäl och telegrafister in i huset 1838 och fick en betydligt bekvämare och trevligare arbetsplats än i det gamla trätornet. Linjefefen fick en ståtlig bostad två trappor upp, telegrafisterna fick bo tillsammans i ett rum och kök och fick i stället för att

betala hyra sköta renhållningen av gård och gata.

Man hade räknat med att hyra ut några lägenheter för att få pengar till Bångs livränta — men det visade sig vara svårt. Folk ville inte bo i ett hus där det var förbjudet att elda i spisar och kakelugnar om vinden var sådan att röken kunde skymma signalerna.

Bångs hus användes för den optiska telegrafan fram till september 1866. Då drogs den sista optiska linjen från Stockholm in sedan den elektriska telegrafan fått förbindelse med Furusund och Vaxholm. Linjefefen von Heland fick bo kvar hyresfritt så länge han levde. Han dog 1890, de sista nitton åren hade han inte själv bott i lägenheten utan hyrt ut den.

Stille-Werner och KF

En del av lokalerna användes först som förråd. År 1874 flyttade telegrafverkets undervisningsanstalt in. Under 1890-talet uppfördes nya stora verkstadsbyggnader intill och bakom det bångska huset, som också blev telefonverkstad, fram till 1910 då verksamheten flyttades från Stockholm till Nynäshamn.

År 1913 flyttade Stille-Werner sin tillverkning av kirurgiska instrument från Kungsholmen till Mosebacke och stannade där till sommaren 1981. Efter en större ombyggnad inflyttade därefter KF:s arkitektkontor som nu driver sin verksamhet i såväl de tidigare verkstadslokalerna som i det gamla Bångska huset.

P. A. F.

Föreningen Södermalms verksamhet 1984

1984 avhölls föreningens årsmöte den 25 april i Södra Latins aula. Ca 150 medlemmar deltog i årsmötet. Förutom de sedvanliga årsmötesförhandlingarna presenterade rektor Arnold Flood skolan, dess historia och utveckling. Södra Latin har alltid uppmuntrat elevernas konstnärliga verksamheter, framför allt då litteratur och musik, och efter rektorns anförande fick vi prov på elevernas skicklighet i form av ett trevligt musikprogram.

”Föreningen Södermalms hederspris” delades ut för andra gången. Konstnären Göran Strååths miniatyrstatyett ”Kasper räcker lång näsa”, en symbol tycker vi för söderbons kärlek till sin stadsdel och för hans uppkäftighet mot överheten, tilldelades 1984 Anne Marie Rådström, under ett flertal år entusiastisk chef för Parkteatern i Stockholm och ivrig förespråkare för stadsdelen Södermalm i alla väder.

Nästa program våren 1984 var att Hembygdens år firades på Åsö gymnasiums aula den 17 maj. 1984 var ju Hembygdens år och även året för vår förenings 30-åriga tillvaro. Per Anders Fogelström talade om ”Staden — vår hembygd” och Nils-Erik Landell höll ett anförande i anslutning till Hembygdens år och cyklade sedan iväg till Danderyd med budkavlen. Olle Johnny och Carl Anton underhöll med musik och sång.

Den 5 juni gick vårutfärden av stapeln — denna gång med båt till Beatelunds gamla karolinerherrgård intill Baggensfjärden. Fullt som vanligt — ca 200 personer, vilket var precis vad ”Delfin XI” klarar av. Göran Sjöberg från Stadsmuseum ledde färden.

Föreningens första program hösten 1984 ägde rum den 23 oktober, då vi besökte Stockholms Stadsarkiv, där tre av arkivarierna berättade om samlingarna och visade arkivmaterial. Regn och hård blåst avskräckte inte våra tappra medlemmar, utan hela 80 personer trotsade vädrets makter och fick som belöning uppleva en verkligt intressant kväll.

Så avslutades verksamhetsåret med en söderkväll den 13 november. Den ägde rum i Katarina församlingssal, där några av antikvarierna från Stadsmuseum berättade om spår efter Södermalms äldsta bebyggelse (som upptäckts i samband med grävningarna intill Södermalmstorg). Operasångerskan Gunilla Söderström underhöll med sång till pianoackompanjering. Hela 200 personer deltog i sammankomsten.

Stadsplaneärenden o. d. som föreningen under verksamhetsåret bevakat och engagerat sig i:

1. Kv. Överkikaren och Söderleden. Myndigheterna har tydligen tagit intryck av den kompakta opinion som väcktes mot Landstingsförbundets nybygge, som i föreslaget

- skick brutalt skulle ha förstört den fina Söder-silhuetten från Gamla Stan. Beslutet blev att bygget skall bli mindre än ursprungsförslaget. Bygget är i skrivande stund i full gång. Vi får väl se hur det kommer att ta sig ut i färdigt skick.
2. Carlbergska huset från 1700-talet i kvarteret intill håller även på att renoveras.
 3. Södra stationsområdet. Planeringsberedningen har slutbehandlat programmet för utbyggnaden. Magnus Ladulåsgatan kommer att dras fram genom Luth & Roséns område till Rosenlundsgatan.
 4. Långholmen. Hotet om en exploatering av Långholmsparken genom Hassela sportcenter är nu undanröjt. I stället har förhandlingar förts med Svenska Turistföreningen om ett ev. vandrarhem i gamla Kronohäktet.
 5. Karlshälls gård, Långholmen. Olika önskemål har framförts om användning av gården. Bl.a. att gården skall hyras ut till en stiftelse för lättare narkomanvård. Även Högalids föreningsråd och föreningen Stockholms Södra Folkparker har förklarat sig vara intresserade av att få disponera Karlshälls gård.
 6. Planerad utbyggd Viking-terminal under Erstaklippan. Länsförbundet för hembygdsvård och ett antal hembygdsföreningar tillskrev regeringen i december 1984 med vädjan att stoppa denna terminal som helt skulle förstöra utsikten från Fjällgatan.

Sekreteraren

De många barnens kvarter

Södermalm var en gång de många stiftelsehusens och kategorihusens stadsdel. Underligt nog har det skrivits ganska litet om dessa hus och livet som levdes där.

Ett av de märkligaste var kanske den Sunnerdahlska stiftelsens hus för barnrika familjer i kvarteret Kristallen intill Sofia kyrka, i samma kvarter som församlingshus och församlingssal. Där bodde ännu på 1940-talet uppemot femhundra barn, man beräknade vid ett nybygge 1936 att det skulle finnas fyra barn i varje lägenhet.

Det blev en miljö som myllrade av liv, av märkliga öden och spännande situationer. Där fanns arbetsstugor för barn, bibliotek, samlingsalar.

I dag bor bara några få barn i hela kvarteret Kristallen, de gamla "kategorihusen" har ju praktiskt taget överallt förvandlats till vanliga hyreshus.

Sedan en tid tillbaka arbetar Charles Kassman, förlagsman och journalist, med en bok om kvarteret Kristallen. Han har själv växt upp där, har intervjuat många av dem som bott där, han har studerat stiftelsens historia och jämfört förhållandena i kvarteret och staden i stort. Det blir ett intressant material som han lägger fram för oss vid Föreningen Södermalms årsmöte.

Föreningen Södermalm

Kallelse till årsmöte — Vårprogram

Torsdag 25 april 19.00 Årsmöte

i Maria församlingssal, Ragvaldsgatan 10.

Korta förhandlingar. Årets "Kasper" överlämnas.

Charles Kassman berättar om Kristallen — de många barnens kvarter (se presentation på föregående sida).

Annelie Kinnunen sjunger svenska och finska folkvisor till ackompanjering på kantele av *Anna-Lisa Arakangas*.

Ingen anmälan

Kaffe 10 kr

Onsdag 8 maj 18.00 Till Långholmsvarvet

Arne Sundström leder en promenad kring Långholmsvarvet (Mälarvarvet). Samling vid Pålsundsbron, som går till varvet på Långholmens östra sida.

Ingen anmälan

Ingen avgift

Tisdag 4 juni 18.00 Båtfärd på Mälervattnen

Under sakkunnig ledning gör vi en färd med strandhugg. Mål och guide meddelas vid årsmötet. Samlingen sker vid stranden (Munkbrohamnen) utanför Gamla stans tunnelbanestation.

Anmälan — som är nödvändig och bindande — kan göras vid årsmötet 25.4 eller promenaden 8.5 samt genom brev senast 20.4 till kassören eller sekreteraren (se adresserna nedan).

Förhandsanmälan

Färdpris 30 kr

Servering ombord

Medlemskap i Föreningen Södermalm kan erhållas av alla Söderintresserade. Medlemskap erhålles genom inbetalande av årsavgiften.

Årsavgift är 20 kr (ständigt medlemskap 200 kr) som inbetalas till Föreningen Södermalm, Stockholm på postgirokonto 50 56 31-2.

Adresser: Vid inbetalningar — se ovan. Ange avsändare och skriv på talongen vad inbetalningen avser. Adressförändringar kan anmälas till föreningens kassör, Jan Nordberg, Drakens Gränd 8, 111 30 Stockholm, övrig post sändas till sekreteraren Gunnar Blomstrand, Hornsbruksgatan 15 A, 117 34 Stockholm.